

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

I. В. ФИСУН, кандидат економічних наук; I. I. СМІШКО
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. У статті проаналізовано тенденції розвитку вітчизняної системи пенсійного забезпечення та моделі таких систем в економічно розвинених європейських країнах. Обґрунтовано доцільність застосування зарубіжного досвіду з метою вдосконалення системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Ключові слова: коефіцієнт демографічної залежності, система пенсійного забезпечення, моделі пенсійних систем, недержавне пенсійне забезпечення.

Світовий досвід свідчить, що в країнах із ринковою економікою система пенсійного забезпечення є одним із найважливіших елементів соціальної політики держави, що дозволяє розв'язувати суспільні проблеми та задовольняти потреби фізичних осіб у забезпеченні стійких гарантій захисту їх економічних інтересів, пов'язаних зі збереженням визначеного рівня добробуту в похилому віці.

Пенсійну систему, що сьогодні діє, Україна отримала в спадщину від радянських часів, а тому ця система не тільки не спроможна функціонувати в умовах демографічної кризи, а й не враховує ринкові механізми розвитку економіки. З огляду на це, зростає навантаження на державну пенсійну систему соціального забезпечення. Дослідження свідчать, що основна частина вітчизняних науковців-економістів вважає, що пенсійна реформа, яка зараз проводиться в Україні, не покращить ситуацію, що склалася. А тому в сучасних умовах актуальним є питання становлення вітчизняної ефективної системи недержавного пенсійного забезпечення, що ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних і юридичних осіб у формуванні пенсійних накопичень із метою отримання її учасниками додаткових до соціального державного пенсійного страхування пенсійних виплат.

Проблемам становлення та розвитку системи пенсійного забезпечення присвятили свої праці вітчизняні й зарубіжні науковці та практики: А. Зелінська, О. Коваль, А. Колодій, А. Новак, М. Ріппа, О. Садура, В. Сахацький та ін. Однак не всі аспекти цих проблем у достатній мірі науково обґрунтовані. Зокрема, потрібно приділити увагу питанням аналізу тенденцій розвитку вітчизняної системи пенсійного забезпечення та доцільності застосування зарубіжного досвіду щодо формування ефективної системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад формування ефективного недержавного пенсійного забезпечення в Україні й розроблення практичних рекомендацій щодо пріоритетних напрямів його вдосконалення на основі використання зарубіжного досвіду.

Останні соціологічні дослідження свідчать, що в Україні наразі спостерігається стала тенденція зменшення кількості населення працездатного віку, тоді як кількість пенсіонерів щороку зростає, країна характеризується одним із найвищих у світі коефіцієнтом демографічної залежності, котрий розраховується як відношення чисельності пенсіонерів до кількості платників системи державного загальнообов'язкового пенсійного страхування [1].

Пенсійна система України являє собою сукупність створених в Україні правових, економічних і організаційних інститутів і норм, метою яких є надання громадянам матеріального забезпечення у вигляді пенсії. Сучасна пенсійна система України започаткована в січні 2004 р. і є відносинами з формування, призначення і виплати пенсій у трирівневій пенсійній системі. Враховуючи завдання пенсійної реформи, визначені у «Посланні Президента до Верховної Ради і Уряду», що на сьогодні є основоположним документом у роботі Пенсійного фонду України, в країні запроваджене

но трирівневу пенсійну систему, складовими якої є загальнообов'язкове державне пенсійне страхування і недержавне пенсійне забезпечення. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування містить два рівні, а саме: реформовану солідарну систему та накопичувальну частину загальнообов'язкової системи. Отже, система пенсійного забезпечення в Україні відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» складається з трьох рівнів [2, ст. 2] і має таку будову (рис. 1):

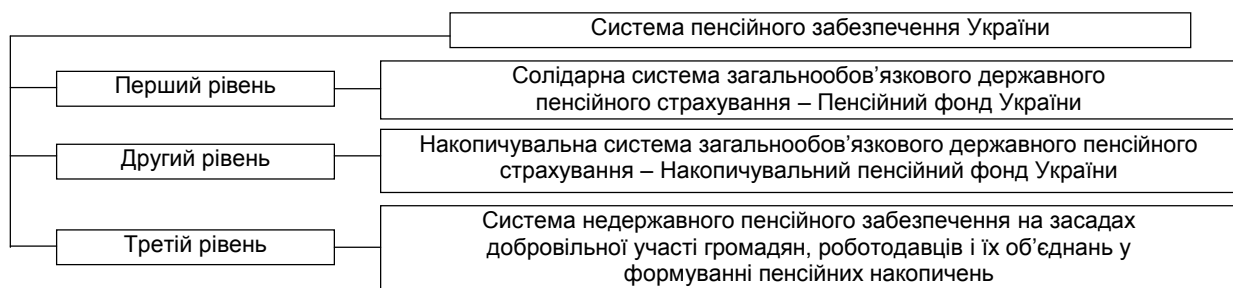

Рис. 1. Будова системи пенсійного забезпечення України

Перший рівень є діючою солідарною системою, за рахунок якої виплачуються пенсії, що формуються завдяки внескам, сплачуваним працюючими українцями. Пенсійний фонд України здійснює персоніфікований облік сплати таких внесків, накопичує їх на індивідуальних рахунках, призначає і виплачує пенсії. При цьому обсяг відрахувань окремого працівника не впливає на розмір його майбутньої пенсії. В цьому і полягає основна недосконалість солідарної системи, адже працівники позбавлені стимулу щодо зацікавленості у збільшенні та систематичності своїх внесків до державного Пенсійного фонду України.

Другий рівень, відповідно до вищевказаного законодавчого документа, являє собою накопичувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному пенсійному страховому фонді України та здійсненні фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах і в порядку, передбаченому зако-

нодавством. Основою такої системи є індивідуальні пенсійні рахунки, на яких протягом трудової діяльності будуть обліковуватися пенсійні внески громадян протягом трудової діяльності та інвестування цих коштів до досягнення громадянами пенсійного віку. Після цього громадяни можуть використовувати заощаджені кошти разом із нарахованими інвестиційними доходами для підтримки себе у старості.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень із метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення. Учасниками такої системи є недержавні пенсійні фонди, банки, страхові компанії та інші фінансові інститути. Запровадження недержавного пенсійного забезпечення регулюється Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» та

відповідними нормативно-правовими актами з пенсійного забезпечення [3].

Отже, перший і другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а другий і третій рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення.

Проте проведені дослідження свідчать, що на теперішній час в Україні діють лише перший і третій рівень пенсійної системи. Що стосується другого рівня, то відповідно до статті 1 Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» перерахування страхових внесків до Накопичувального пенсійно-

го фонду запроваджується починаючи з року, в якому буде забезпечено бездефіцитність бюджету Пенсійного фонду України [4]. Але, згідно з даними Пенсійного фонду України, у 2013 р. дефіцит бюджету Пенсійного фонду зріс на 6,5 млрд грн, або на 42,5 % порівняно з 2012 р., і становив 21,8 млрд грн. Крім того, дефіцит бюджету Пенсійного фонду становив 13,1 млрд грн, 26,6 млрд грн, 17,8 млрд грн і 15,3 млрд грн в 2009–2012 рр. відповідно (рис. 1) [5].

Дані рис. 2 свідчать, що для запровадження в дію Накопичувального пенсійного фонду в Україні не створено умов, оскільки країна за останні 5 років не мала бездефіцитного бюджету Пенсійного фонду України.

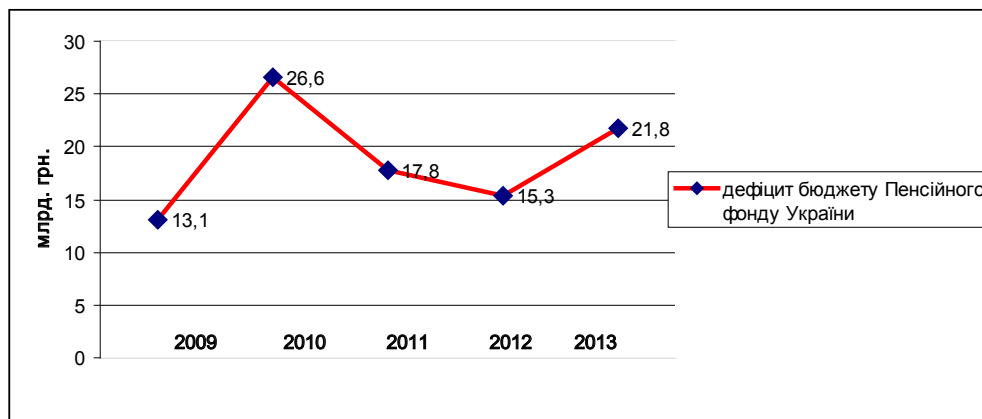

Рис. 2. Динаміка дефіциту бюджету Пенсійного фонду України у 2009–2013 рр., млрд грн

Вітчизняне недержавне пенсійне забезпечення, що становить третій рівень пенсійної системи, запроваджений Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення», наразі перебуває на етапі становлення і характеризується низкою проблем, основними з яких є недосконалість законодавчо-нормативної бази, нерозвиненість фінансових інструментів для інвестування пенсійних активів, ненадійність механізмів захисту пенсійних накопичень від впливу інфляції. Проте розвиток його необхідний з огляду на соціальну ситуацію, що склалася в країні. В табл. 1 представлені дані про середній розмір пенсії та кількість пенсіонерів за 2000–2012 рр. [6].

На рис. 3 представлено розподіл пенсіонерів по категоріях і розмірах призначених пенсій в Україні на кінець 2012 р. [5, 6].

Дані рис. 3 свідчать про зростання кількості пенсіонерів в Україні. Одночасно кількість працюючого населення зменшується. За даними Державного комітету статистики України, на кінець 2012 р. їх кількість становила близько 14 млн чол. [6]. Такі дані свідчать про практичне зрівняння кількості пенсіонерів і працюючого населення, а отже, коефіцієнт демографічної залежності може досягти значення «1», що є непосильним навантаженням на Пенсійний фонд України. А тому виникає необхідність розвитку ефективної вітчизняної системи недержавного пенсійного забезпечення.

Таблиця 1

**Середній розмір місячної пенсії та
кількість пенсіонерів, які перебувають
на обліку в органах Пенсійного
фонду України**

Рік	Середній розмір пенсії, грн	Кількість пенсіонерів, тис. чол.
2000	68,9	14529,8
2001	83,7	14446,6
2002	122,5	14423,1
2003	136,6	14375,9
2004	182,2	14347,6
2005	316,2	14065,1
2006	406,8	14050,0
2007	478,4	13936,8
2008	751,4	13819,0
2009	898,4	13749,8
2010	999,0	13721,1
2011	1123,3	13766,2
2012	1252,7	13639,7

При цьому доцільно вивчити досвід функціонування систем недержавного забезпечення в країнах світу, адже, як свідчать проведені дослідження, у більшості країн світу питання пенсійної реформи є досить актуальним. Насамперед це пов'язано з демографічною ситуацією – старінням населення, а отже, і збільшенням чисельності тих, хто потребує соціального захисту.

Якщо розглядати пенсійні системи європейських країн, то вони мають певні відмінності, однак основні елементи в них подібні. Варто відзначити, що встановлений законодавством пенсійний вік у європейських країнах різний, однак спостерігається тенденція до його збільшення. Загалом, міжнародна практика свідчить про те, що існує дуже мало країн, у яких пенсійний вік чоловіків і жінок відрізняється, і ще менше країн, які взагалі не планують підвищувати пенсійний вік для чоловіків і жінок,

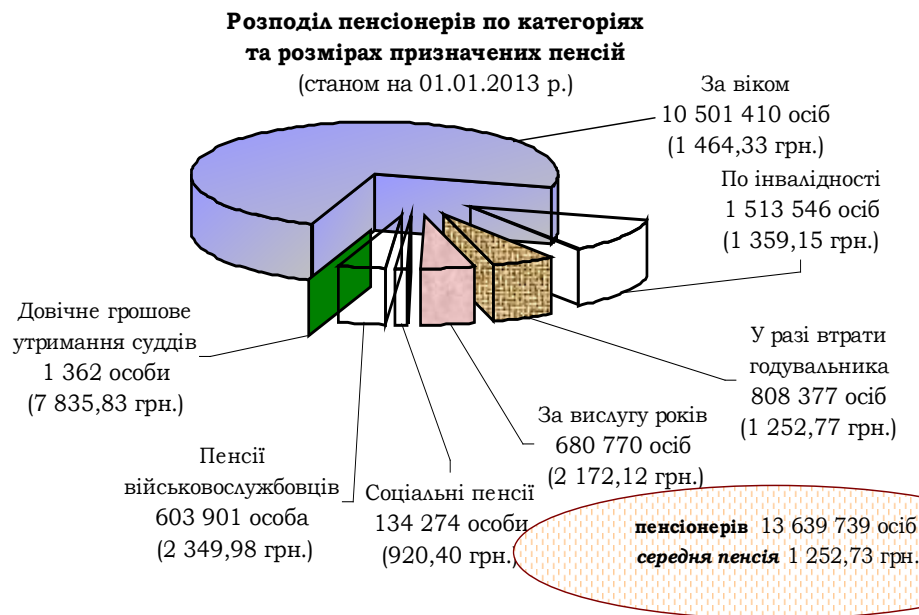

Рис. 3. Розподіл пенсіонерів по категоріях та розмірах призначених пенсій в Україні на кінець 2012 р.

а залишають його на тому рівні, який було встановлено ще двадцять – двадцять п'ять років тому [7].

Основні особливості пенсійних систем європейських країн представлені в табл. 2, дані якої свідчать, що переважно всі європейські країни застосовують трирівневу систему пенсійного забезпечення.

Отже, на підставі проведеного нами аналізу можна зазначити, що у процесі реформування більшість економічно розвинених країн створили багаторівневі моделі пенсійних систем. При цьому, слід виокремити три основні види систем пенсійного забезпечення, найбільш поширені в країнах Європи. А саме: 1) розподільча на основі пенсійних податків – організована

на принципі солідарності поколінь. У більшості країн розмір такої пенсії обчислюється з урахуванням загальної суми пенсійних внесків і трудового стажу; 2) розподільча на основі загальних податкових надходжень – пенсії виплачуються із загальних податкових надходжень для соціально не захищених громадян та інвалідів; 3) індивідуально-накопичувальна – пенсійні внески сплачують працівники або працевладці (залежно від законів конкретної країни) та накопичуються впродовж усього трудового стажу на спеціальних рахунках. Розмір пенсії нараховується із загальної суми накопиченого внеску.

В Україні система пенсійного забезпечення не повною мірою відповідає сучасним потребам. При цьому успішність реалізації пенсійної реформи в Україні залежить від визначення оптимальних шляхів її проведення, зокрема щодо підвищення ефективності діяльності учасників системи недержавного пенсійного забезпечення (страхових компаній зі страхування життя, недержавних пенсійних фондів і комерційних банків, що відкривають пенсійні рахунки) [10, 11].

Що стосується перспектив розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні, то фактично в країні є достатні можливості для розвитку її учасників, але

Таблиця 2

Особливості пенсійних систем європейських країн*

Країна	Особливості пенсійної системи
Німеччина	<ul style="list-style-type: none"> – Пенсійний вік для жінок і чоловіків – 67 років; – максимальний розмір пенсії не встановлено; – державні субсидії покривають приблизно 31 % річних витрат; – немає законодавчо встановленого мінімального розміру пенсій; – перший рівень пенсійної системи – схема соціального страхування з виплатами, пов'язаними із заробітком (фінансування за рахунок поточних доходів); – другий – професійний пенсійний план (виплати здійснюються добровільно (близько 50 % працівників); – третій – приватні пенсії та заощадження (здійснюється добровільно)
Швейцарія	<ul style="list-style-type: none"> – Пенсійний вік – 65 років для чоловіків, для жінок залежно від року народження; – перший рівень – базова схема – страхування за віком і на випадок втрати годувальника; – другий рівень – професійний пенсійний план за віком, по втраті годувальника, інвалідності; – третій рівень відсутній; – пенсійні виплати оподатковуються
Нідерланди	<ul style="list-style-type: none"> – Пенсійний вік для жінок і чоловіків – 65 років; – відсутня можливість виходу на пенсію раніше встановленого законодавством віку; – перший рівень – «національна пенсія»; – другий рівень – професійний пенсійний план; – третій рівень – приватні пенсії або індивідуальні контракти; – пенсійні виплати визначені часом постійного проживання в країні та оподатковуються
Польща	<ul style="list-style-type: none"> – Максимальний розмір пенсії – 100 % базової заробітної плати (від якої нараховуються внески); – перший рівень – Фонд соціального страхування для «білих і синіх комірців»; – другий рівень – фонд приватних пенсій; – третій рівень – приватні пенсійні фонди; – мінімальна пенсія – 55 % середньої пенсії та 70 % мінімальної зарплати
Великобританія	<ul style="list-style-type: none"> – Пенсійний вік для жінок і чоловіків – 65 років; – державна пенсія – 90,7 фунтів; – додаткова державна пенсія – 153,9 фунти; – диференційована пенсія 9,09 євро/тиждень для чоловіків, 7,79 євро/тиждень для жінок; – перший рівень – базова державна пенсія для працівників та само зайнятих, друга державна пенсія; – другий рівень – професійний пенсійний план (46 % зайнятого населення); – третій рівень – пайова та персональна пенсії; – базова державна пенсія – фіксований рівень виплат у 116 євро на тиждень; – після 80-ти річного віку пенсія не залежить від внесків і стажу

* Побудовано на основі узагальнення матеріалу джерел [8, 9].

для цього необхідно посилити інтерес участі населення в цій системі, здійснити заходи з надання впевненості та довіри до них. Проте наразі найбільш стримуваним чинником для розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення є низька заробітна плата більшості населення України. Отже, здійснити ефективне функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні можливо насамперед за рахунок створення в країні значного прошарку середнього класу засобом сприяння розвитку малого та середнього підприємництва та зростання довіри до фінансових установ – учасників системи недержавного пенсійного забезпечення. Отже, подальші наукові дослідження можуть знаходитись у площині вдосконалення законодавчої бази щодо розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Підсумуємо усе вищезазначене.

Діюча пенсійна система в Україні є неефективною з огляду на практичне зрівняння кількості пенсіонерів і працюючого населення країни в останні роки, що є непосильним навантаженням і Пенсійний фонд України, що зумовлює необхідність розвитку вітчизняної системи недержавного пенсійного забезпечення з урахуванням досвіду європейських країн, для яких питання пенсійної реформи є досить актуальним.

Демографічна ситуація, що склалася в більшості економічно розвинених європейських країн, – старіння населення й збільшення кількості тих, хто потребує соціального захисту, зумовила реформування та створення багатовікових моделей пенсійних систем, особливе місце в яких належить недержавному пенсійному забезпеченню.

В Україні є достатні можливості для функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення, але наразі найбільш стримуваним чинником для її розвитку є низька заробітна плата більшості населення України та його недовіра до страхових компаній зі страхування життя, недержавних пенсійних фондів і комерційних банків, що відкривають пенсійні рахунки. Подолати ці проблеми можливо за рахунок створення в країні значного прошарку

середнього класу засобом сприяння розвитку малого та середнього підприємництва та зростання довіри до фінансових установ – учасників системи недержавного пенсійного забезпечення, що потребує вдосконалення вітчизняного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Новак А. Як підняти українську економіку / А. Новак. – К. : Гнозис, 2009. – 304 с.
Novak A. Jak pidnjaty ukrainsku ekonomiku / Novak A. – Kyiv : Gnosis, 2009. – 304 p.
2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [Електронний ресурс] : Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV (редакція станом на 11.10.2013) / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show>. – Назва з екрана.
Pro zagalnoobov'yazkove derzhavne pensiyne strahuvannya [Elektronniy resurs] : Zakon Ukrayini vid 09.07.2003 № 1058-IV (redaktsiya stanom na 11.10.2013) / Verhovna Rada Ukrayini. – Rezhim dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show>. – Nazva z ekrana.
3. Про недержавне пенсійне забезпечення [Електронний ресурс] : Закон України від 9.07.2003 р. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.
Pro nederzhavne pensiyne zabezpechennya [Elektronniy resurs] : Zakon Ukrayini vid 9.07.2003 r. – Rezhim dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Nazva z ekrana.
4. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи [Електронний ресурс] : Закон України від 08.07.2011 (редакція станом на 03.06.2013) / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show>. – Назва з екрана.
Pro zahodi schodo zakonodavchogo zabezpechennya reformuvannya pensiynoi sistemi [Elektronniy resurs] : Zakon Ukrayini vid 08.07.2011 (redaktsiya stanom na 03.06.2013) /

- Verhovna Rada Ukraini. – Rezhim dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show>. – Nazva z ekrana.
5. Офіційний сайт Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua>. – Назва з екрана.
- Ofitsiyniy sayt Pensiynogofondu Ukraini [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.pfu.gov.ua>. – Nazva z ekrana.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрана.
- Ofitsiyniy sayt Derzhavnoyi sluzhbi statistiki Ukraini [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Nazva z ekrana.
7. Ріппа М. Б. Порівняльна характеристика світових систем пенсійного забезпечення і страхування / М. Б. Ріппа // Світ фінансів. – 2009. – № 1 (10). – С. 25–27.
- Rippa M. B. Porivnyalna harakteristika svitovih sistem pensiyного zabezpechennya i strahuvannya / M. B. Rippa // Svit finansiv. – 2009. – № 1 (10). – S. 25–27.
8. Колодій А. Пенсійна система Німеччини: корисний досвід для України [Електронний ресурс] / А. Колодій, О. Садура. – Режим доступу: http://sophus.at.ua/publ/2012_12_11_12_kampodilsk/sekcija_. – Назва з екрана.
- Kolodiy A. Pensiyна sistema Nimechchini: korisniy dosvid dlya Ukraini [Elektronniy resurs] / A. Kolodiy, O. Sadura. – Rezhim dostupu: http://sophus.at.ua/publ/2012_12_11_12_kampodilsk/sekcija_. – Nazva z ekrana.
9. Коваль О. Пенсійна система за кордоном – запозичуємо досвід? [Електронний ресурс] / О. Коваль. – Режим доступу: <http://www.cga.in.ua/index.php?Itemid=1073>. – Назва з екрана.
- Koval O. Pensiyна sistema za kordonom – zapozichuemo dosvid? [Elektronniy resurs] / O. Koval. – Rezhim dostupu: <http://www.cga.in.ua/index.php?itemid=1073>. – Nazva z ekrana.
10. Зелінська А. Ю. Особливості діяльності страхових компаній у системі недержавного пенсійного забезпечення / А. Ю. Зелінська // Магістеріум. – Сер. «Економічні студії». – 2009. – № 35. – С. 12–17.
- Zelinska A. Yu. Osoblivosti diyalnosti strahovih kompaniy u sistemі nederzhavnogo pensiyного zabezpechennya / A. Yu. Zelinska // Magisterium. – Ser. «Ekonomichni studiyi». – 2009. – № 35. – S. 12–17.
11. Сахацький В. Роль та місце страхування життя у системі недержавного пенсійного забезпечення [Електронний ресурс] / В. Сахацький. – Режим доступу: <http://www.forinsurer.com/public/06/01/24/2796>. – Назва з екрана.
- Sahatskiy V. Rol ta mistse strahuvannya zhittya u sistemі nederzhavnogo pensiyного zabezpechennya / V. Sahatskiy [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.forinsurer.com/public/06/01/24/2796>. – Nazva z ekrana.

И. В. Фисун, кандидат экономических наук; **И. И. Смишко** (Высшее учебное заведение Укопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Перспективы развития системы негосударственного пенсионного обеспечения в Украине.**

Аннотация. В статье проанализированы тенденции развития отечественной системы пенсионного обеспечения и модели таких систем в экономически развитых европейских странах. Обоснована целесообразность применения зарубежного опыта с целью усовершенствования системы негосударственного пенсионного обеспечения в Украине.

Ключевые слова: коэффициент демографической зависимости, система пенсионного обеспечения, модели пенсионных систем, негосударственное пенсионное обеспечение.

I. V. Fysun, Cand. Econ. Sci.; **I. I. Smishko** (Poltava University of Economics and Trade). **Prospects of development of the system of the non-state pension providing in Ukraine.**

Summary. *Progress of the domestic system of the pension providing and model of such systems trends are analysed in the economic developed European countries. Grounded expedience of application of foreign experience is with the purpose of perfection of the system of the non-state pension providing in Ukraine.*

Keywords: *coefficient of demographic dependence, system of the pension providing, model of the pension systems, non-state pension providing.*